

одурила. В день її здаєсь, що ходить здорова, а скоро в ночі голова до подушки, зараз у крові починає грати горячка, в мізку ворухать ся дивні, страшні мисли. І дармо вона силує ся прогонювати їх! Вони мов налазливі оси все крутять ся довкола неї, все бреньять і жужжать і сверлюють серце своїм жужжанєм.

— Чи се Бог покусу на мене наслає?—міркує пані Олімпія, — чи може злий дух до душі підступає? Господи, вглянь ся надомною!

Вона молить ся з широко отвореними очима. Боїть ся зажмурити очи в п'їтмі, бо знає, що скоро їх затулить, то зараз стануть перед нею огидні, прокляті картини, від котрих кров леденіє, а слова молитви завмирають на устах. В кінці з геройським усилям вона встає з ліжка, мацаючи підходить до вікна і відриває килимок, котрим воно заслонене.

— Ах, слава тобі Боже! — вириває ся з єї уст. — Уже свитає! От-от уже сонечко покаже ся!

І вона підходить до Параски, що простерта горілиць, скотивши ся з сінника, спить на голій долівці, і торкнувши єї босою ногою в голову кричить :

— Параско! ну, Параско! пора вставати! чуєш мене? Параско!

(Далі буде.)

Іван Франко.

Жієня про Роланда.

Старофранцузький епос.

I.

Король Карло, великий наш во́лбдар
Цілих сім літ в Іспанії провів,
По моря край здобув гористу землю;
Нема вже замку, щоб єму опер ся,
Нема цілого города ві муру
Крім Сарагосси на верху гори.
Марсіль король там, безувір: він молить
Аполліна*), він Магомету служить,
Гей не минуть єму за те біди!

*) Аполлін — бог знищення і заглади. Побіч Аполліна та Магомета згадуєсь дуже часто й Терваган. Се слово повстало изъ латинського „ter magnus“ (у Греків „τρισμύβητος“), що відносило ся у Римлян до Гермеса.

II.

А був король Марсіль у Сарагосі.
 Ось він у сад собі тінєстий вийшов,
 На біло-мармуровім троні сів.
 При нім було звиш дваццять тисяч люда.
 Він так сказав своїм князям та графам:
 „Панове, чули ви, яке тут лихо:
 Пан Франції солодкої, Карло,
 Прийшов в сей край, щоб нас непокоїти.
 А тут ні військ, щоб мірити ся з ним,
 Ні сил таких, щоби єго побити!
 Тож радьте що, ви-ж мудрі в мене люде,
 Спасіть мене від соромної смерти!“
 Хоч би тобі один поганець слово,
 Крім Бланкандріна з замку де Вальфонд.

III.

А Бланкандрін, се був один з мудрійших
 І не аби який заравом хват,
 Готов постояти за свого пана.
 „Не бій ся,“ каже він до короля.
 „Обіцью тільки гордому й бутному
 Карлови вірну службу й приязнь щирю!
 Пішли в дарунку левів, медведів, псів,
 Сім сот верблюдів, ястребів хоч тисяч,
 Чотири сотці мулів з сріблом-злотом,
 Щоб мав єго на пятьдесять возів,
 Щоб всему війську міг ним заплатити.
 Досить єму вже в сій землі сидіти,
 Пора б єму до Франції, до Ахен.
 Скажи, що й ти підеш туди за ним
 І то в сам день святого Михаїла,
 Щоби приймати там закон Христа,
 І стати ленником єго зо всім,
 Зо всею честію й майном своїм.
 Пішлиш єму й закладників, сли схоче,
 Десяток-другий, най би певність мав;
 Пішлим єму хоча б і власні діти:
 А жде їх смерть, то я й своє пішлю.

Чей ліпше їм позбутись там голов
 Чим мали б ми майна і чести збутись,
 Чим мали б ми зійти всі па дідів.“

IV.

Він каже ще: „Кленує на сю правицю,
 На бороду, що повіва' на груди:
 Побачиш — зараз рушить військо Франків.
 Вони підуть в свою французьку землю,
 І всякий буде у своїй господі.
 Карло у свому Аквієграні буде;
 Він на Михайла пир задаєть бучний.
 Прийде сей день, речинець промине,
 А він від нас не вчує слова й вісти.
 Король є гордий, гнів єго страшний,
 Він голови закладникам зітне;
 Та ліпше їм позбутись там голов,
 Чим нам Іспанії на все позбутись,
 Чим нам набрати ся біди і горя.“
 А всі невіри кажуть: „Може й так.“

V.

Король Марсіль скінчив свою раду.
 Він зве тепер Кларіна з Балагету,
 Естрамаріна й пера Евдроніна,
 Гарлана-бородая й Бріамуна,
 Магея вуйка свого й Махинера,
 Малбена із за моря й Жуамера,
 І Бланкандріна, — скаже їм свій намір.
 Найповажніших кличе десятох.
 „Підіть ви до Карла, пани барони;
 Стоїть табором він в Кордові-місті.
 До рук оливні віти поберіть:
 Се буде знак замирення й покори.
 Лиш сею штукаю нас примиріть,
 А дам вам силу золота і срібла
 І кілька збагнете землі та лен.“
 Поганці кажуть: „Сего в нас доволі.“

VI.

Король Марсіль скінчив свою нараду.
 „Панове, каже він ще раз, підіть же
 З оливними вітками у руках
 До короля Карла й кажіть єму,
 Щоб Бога свого ради милість мав;
 Що я, нім перший місяць сей мине,
 Прийду за ним із тисячею своїх,
 Прийму закон Христа охотно й буду
 Єго підданим з тілом і душею.
 Сли хоче, то й закладників дістане.“
 А Бланкадрін: „Так все нам вдасть ся, пане.“

VII.

Марсіль велів привести десять мулів,
 Що їх прислав Сватілії король:
 Віжки із золота, сідло зі срібла.
 І сіли послали всі на білих мулів,
 З оливними вітками у руках
 Зустріли пана Франції, Карла.
 Гей не минуть Карлови сеї зради!

VIII.

Володар днесь на radoшах, на пирі.
 Здобув Кордову, мури знів до тла,
 Своім камінем вежі поstrучав.
 Там лицарям єго припало много
 І срібла-злота й платя дорогого.
 Поганця в місті не було й одного,
 Котрий в живих остав ся-б без хресту.
 Володар вийшов у великий сад.
 З ним був Роланд, Самсун і Олівер,
 З ним був і гордий Анзеіс і Готфрід,
 Хорунжий королівський із Анжу.
 Крім них був там Жерін, був і Жерар;
 А де ті два, там зараз других повно;
 З самої Франції пятайцять тисяч.
 Засіли лицарі на білих коврах,
 Одні для розривки в варцаби грають,

Старі, поважні в шахи, а меткі
 Бакаларі стають до посдинку.
 Ріс під ялицею рожевий корч,
 Там сів на щиро-золотому кріслі
 Пан Франції солодкої, король.
 Білобородий, голова у цвіті,
 І благородне тіло й гордий стан;
 Коли б шукав, без питання пізнав бы.
 Тут послі всіли з мулів і витають
 Ёго всі враз облесно так і дружно.

IX.

Озвав ся перший Бланкандрін. Він каже
 До короля: „Най Бог тебе спасе,
 Тебе, поважана достойний, славний!
 Велить сказать могутий цар Марсіль,
 Що він приймати б рад закон Христа,
 І дати спорий пай маєтку свого:
 Медведів, левів, повязаних хоргів,
 Сім сот верблюдів, ястребів хоч тисяч,
 Чотири сотці мулів з сріблом-злотом,
 Щоб мав ёго на пятьдесять возів,
 А щиро-злотих бізантиннок*) стілько,
 Що зможеш всему війську заплатити.
 Досить тобі вже в сій землі сидіти,
 Пора б піти до Франції, до Ахен,
 Куди й мій пан обіцюєсь прийти.“
 Володар наш простяг до Бога руки
 І під вагою дум чоло склонив.

X.

Гей, тай понурив голову володар!
 Зі словом він не квапив ся ніколи;
 А що сказав, роздумавши сказав.
 А от простуєсь — що за смілий вид!
 І каже послам: „Добре ваше слово.
 Король Марсіль — се мій завзятий ворог,

*) Золоті монети, які биті в Візантії. Половиною такої бізантинки була мангуна, котра згадує ся в пісні трохи далі.

Так щож впевнить мене у правді слів,
 Які ви тут говорите мні? "
 А Сарацен: „Закладники впевнять;
 Дістанеш десять їх, а хоч би й дваїцять,
 А жде їх смерть, я й свого сина дам.
 Самих знатнійших будеш мабуть мати.
 Коли-ж в своїй палаті царській будеш
 Святити день святого Михаїла,
 Тоді й мій пан обіцюєсь прийти.
 У него думка є хреститись тамки,
 У ваших „Божих купелях*) святих.“
 На те Карло: „Він зможе ще спастись.“

XI.

Був гарний вечір, ясно сяло сонце;
 Карло велів відвести в стайню мулів,
 Велів поставити в саду намет,
 Казав в наметі помістити послів.
 Дваїцять лицарів їх там приймало;
 Там ніч до світу сонця провели.
 Підняв ся майже рівно з днем володар,
 Прослухав утренью, прослухав службу,
 А далі вийшов під ялицю, кличе
 Своїх баронів, щоб кінчати раду.
 З баронами Карло рішає все.

XII.

Володар вийшов під ялицю й кличе
 Своїх баронів, щоб кінчати раду.
 Йде князь Ожер, Туршн архієпіскоп,
 Старенький Ришард і братанок Генріх,
 Хоробрий граф гасконський, Аселін,
 Тедбальд із Рейме, свояк его Мілон;
 Крім сих був там Жерар, був і Жерін,
 А з ними враз прийшов і граф Роланд
 Із шляхтичем, хоробрим Олівером.

*) Божі купелі значать тільки, що Ахен (Аквісгран), де після переказу з ласки божої для Карла з жерел біла ключами тепла вода. В сій поемі столицею Карла є Ахен, в пізнійших Париж.

Звиш тисяч Франків з Франції було.
 Був Ганелон, котрого ділом зрада;
 Гей, тай почалась та злочасна рада!

XIII.

„Пани барони,“ каже цар Карло,
 „Король Марсіль прислав до мене послів;
 Він спорий пай дає з мастку свого,
 Медведів, левів, повязаних хортів,
 Сім сот верблюдів, ястребів хоч тисяч,
 З арабським злотом штири сотці мулів,
 Що буде звиш на пятьдесять возів:
 Він просить, щоб до Франції вернути,
 А він прийде в мою столицю, в Ахен,
 Прийме там наш спасительний закон,
 Хрестившись буде ленником моім —
 Так каже — кілько правди в тім, не знаю.“
 На теє Франки: „Тут нам стеретись.“

XIV.

Володар покінчив уже своє.
 Не годить ся на се лиш граф Роланд;
 Він схауєсь, щоб відповісти їй каже
 До короля: „Марсіляви не вір!
 Сім літ, як ми в Іспанію прийшли.
 Я Нопль здобув для тебе і Комібль,
 Здобув Волтери і Пінський край здобув,
 Туель, Сіцілію і Балагет.
 Король Марсіль був завсігди зрадливий!
 Раз він прислав пятайцять щось поганців,
 У кожного була оливна вітка
 І ті самі слова їх теж були.
 Ти запитав тоді о раду Франків,
 Ну, та їй нараяли-ж вони тобі!
 І ти післав двох графів до поганця:
 Один Базан був, другий був Базіль;
 Він стяв їм голови коло Гальтіль.
 Кінчи-ж війну, коли єї почав,
 Веди усі військá на Сарагоссу

І облягай єї хоча-б весь вік,
Щоб лиш її смерть на зраднику пімстити.“

XV.

Гей, тай понури́в голову володар!
Він гладить бороду і крутить вуса,
Ні сяк, ні так сестрінкови не каже.
Замовкли Франки, тільки Ганелон
Зриває ся, підходить до Карла,
І починає сміливо оттак:
„Не вір гільтаєви!“ говорить він,
„Не мій се зиск, ні чий, а тільки твій,
Коли король Марсі́ль переказав,
Що хоче буги ленником твоїм,
І в ленні всю Іспанію приймати;
А надто він прийме і нашу віру.
Хто сій заяві ще не рад, байдуже
Єму, здаєсь, яка нам буде смерть.
Бути́ порада послу́ху не варта.
Лишим нерозум, розуму держім ся!“

XVI.

По Ганелоні виступив князь Найм —
Вірнійшого не ма вже при дворі.
Він так до короля: „Ти чув гаразд,
Що відповів тобі граф Ганелон;
І має слушність, коб лиш послух мав.
Король Марсі́ль побитий у війні;
Ти всі вже кріпости єго забрав,
Ти повалив єму камінем мури,
Спалив міста єго, побив війська́.
Коли-ж він милости у тебе просить,
Гріх мав би, хто б єго напастував.
Він же й закладника в поруку дасть.
Кінець завзятій сій війні, шабаш!“
А Франки кажуть: „Князь не зле сказав.“

XVII.

„Кого-ж післати б нам, пани барони,
 До короля Марсіля, в Сарагоссу?“
 На те князь Найм: „Скажи, то я піду;
 Лиш палицю і рукавицю*) дай.“
 Ёму король: „Ти чоловік розумний;
 Кленує на бороду мою, на вус той,
 Не йти тобі в сім році так далеко;
 Іди, сідай, коли ніхто не кличе.“

XVIII.

„Кого б нам вислати, пани барони,
 До Сарацена, пана Сарагосси?“
 На те Роланд: „Найліпше, я піду.“
 „Ніщо не втнеш,“ сказав граф Олівер,
 „За гóрда й за прудка твоя натура.
 Я все б мав страх, щоб ти не зняв там бучі.
 Коли-ж король звелить, то я піду.“
 На те сказав король: „Мовчіть оба!
 Ні ти не понесеш там ніг, ні він.
 Кленує на бороду, що от сивіє.
 Зле там приймати будуть перів, зле!“

XIX.

Турпін із Рейме підняв ся з свого місця.
 „Лиши ти Франків,“ каже до Карла.
 „Сім літ провів ти вже у сій землі,
 Вони знесли вже стільки трудів, горя...
 Міні дай палицю і рукавицю,
 Я йду в Іспанію до Сарацена —
 Хотів би бачити его, який він.“
 Сердитий вже відказує володар:
 „Сиди ти там на білому коверци;
 Не говори, коли тобі не кажу.“

XX.

„Французькі лицарі,“ озвався Карло,
 „Назначте-ж бо з моїх земель барона,

*) Палиця і рукавиця були знаками посольства.

Щоб вість мою Марсілеви заніс!“
 На те Роланд: „Вітчим мій, Ганелон!“
 А Франки: „Так, сей справить ся, як слід.
 Най буде він; мудрійшого не вишлеш.“
 Тай заскиміло-ж в Ганелона серце!
 Він мече з себе споре футро з кун,
 Стає в однім атласовім кабаті.
 Блискучі очи в него, гордий вид,
 Широкі груди, благородне тіло,
 А гарний — не надивлять ся всі пери.
 Та до Роланда: „Що за злість, шалений!
 Всім звісно чей, що я тобі вітчим,
 А ти б хотів, щоб я йшов до Марсіля.
 Коли дасть Бог міні вернути відтам,
 Я наварю тобі такої каші,
 Що вистане тобі на все житє.“
 На те Роланд: „Буту, шаленість чую.
 Не страх міні погроз тих, — кождий знає.
 Однак тут мудрого післати треба.
 Я виручу, коб лиш король пристав.“

XXI.

А Ганелон: „Не йти тобі за мене!
 Ти не вазал мій, я тобі не пан.
 Карло велить міні сповняти службу, —
 Я в Сарагоссу до Марсіля йду.
 Однак вперед віддячу ся тобі!
 Чей так розвіє ся мій лютий гнів.“
 Коли Роланд почув таке, та в сміх.

XXII.

Як Ганелон почув Роландів сміх,
 Він мало що не тріс зі слости й гніву,
 Він мало що з ума там не зійшов.
 „Не люблю я тебе,“ сказав до графа,
 „Ти зрадою звернув на мене вибір.
 Володарю мій правий, ось я тут,
 Готов сповняти прикази твої.“

XXIII.

„Я знаю, що міні йти в Сарагоссу;
 Хто-ж там пішов, ледві чи верне відтам.
 А я-ж узяв сестру твою*), у мене
 Є син від неї, — кращого не здиблеш, —
 Балдвін! Тай лицар буде, всі се кажуть.
 Єму лишаю всі гонори й ленна,
 Піклуй ся ним, бо я вже не побачу...“
 На те Карло: „Мякхе у тебе серце!
 Коли приказую, то треба йти.“

XXIV.

„Ходи бо, Ганелоне,“ — каже цар, —
 „Приймай сю палицю і рукавицю;
 Сам бачиш — Франки вибрали тебе.“
 А Ганелон: „Роландова се справа!
 Єго любити, поки жив не буду,
 Ні Олівера, бо він друг єму,
 Ні перів, бо й вони єго так люблять.
 В твоїх очех їм се говорю, пане.“
 На те король: „Завзятий ти не в міру!
 Так що-ж, підеш, бо я тобі звелю.“
 „Я йду; однак не матиму зашити:
 Не мав Базіль єї, не мав Базан...“

XXV.

Цар подає з правиці рукавицю,
 Та Ганелон літа' в думках світами:
 Бере єї, вона паде на землю.
 А Франки: „Господи, що се за знак?
 Нам вийде се посольство на погибіль.“
 „Побачите!“ промовив Ганелон.

XXVI.

„Пускай же, пане,“ каже Ганелон.
 „Коли вже йти, по що-ж баритись довше?“

*) Сестрою Карла була Берта, Роландова мати.

На те король ; „В імя Христа й моє!“
 Правицею єго благословляє,
 А розрішивши дав ціпок та лист.

XXVII.

Граф Ганелон вертає на квартиру
 І починає надягати одіж.
 Бере, що ліпшого знайти лиш може :
 До ніг чіпляє золоті остроги,
 Свій меч, Мурґлейс, до боку припинає,
 Сідає на коия, на Тахебруна,
 А вуйко Гвінемер держить присішки.
 В слезах там вздрів би лицарів чимало ;
 Всі кажуть : „Шкода нам тебе, наш пане !
 Так довго був ти при дворі Карла,
 Всі звали славним вояком тебе там ;
 Сей, що тобі придумав сю дорогу, —
 Єго й Карло великий не заступить !
 Не зважив мабуть сего граф Роланд,
 З якої ти могучої родини.
 Бери і нас, говорять далі, пане!“
 А Ганелон : „Нехай вас Бог боронить !
 Згинь сам я радше, чим хоробрих стілько.
 Ви всі в солодку Францію підіть,
 Поздоровіть від мене дома жінку
 І мого друга, пера Пінабеля,
 Й сінка Балдвіна, — знаєте єго.
 Ідіть єму як панови все в поміч.“
 Та от і шлях, — він так і почвалав.

XXVIII.

Ген-ген високе дерево оливне.
 Він взяв туди й настиг поганців-послів ;
 Чекав на него тамки Бланкандрін.
 Тай дотепно-ж вони там розмовляли !
 „Чудний Карло сей !“ каже Бланкандрін.
 „Апулію й Калабрію здобув,
 Солоним морем в Англію поплив,
 Здер там подушне для Петра святого,

Чогож єму у нашій ще землі?“

А Ганелон: „Такий вже зухвал вдав ся;

І де є той, котрий би з ним рівнав ся?“

XXIX.

Тут Бланкандрін: „Ще Франки дуже чесні.

Лиш графи їх, князі, що пану своєму

Так радять, доброї догани варті.

Вони погублять і єго і других.“

„Не знаю,“ каже Ганелон, „хто другий,

Як не Роланд; та він діжде ся ганьби.

От вчера рано — сів володар в тіни,

Аж тут в панцірі йде єго сестрінок, —

Він власне Каркасонію здобув, —

Держить румяне яблуко в руці.

„На, гарний пане, — вуйкови Роланд —

Даю тобі всіх королів корони.““

Спокутує він ще свою буту,

Бо він що дня наражуєсь на смерть.

Коли єго хто вбє, в нас буде мир.“

XXX

А Бланкандрін: „Роланд не в міру лютий.

Він рад би світ цілий завоювати,

Він рад би землі всі нараз добути.

З яким же-ж військом він сєго докаже?“

„З французьким військом,“ каже Ганелон.

„Єго так люблять всі, що й не опустять.

Він дав їм стілько срібла, злота, шовку,

Так много збруї, коней, мулів дав.

Роланда волі слухає й володар;

Роланд єму здобуде все по Вєхід.“

XXXI.

Так йїхав Ганелон із Бланкандріном,

Аж і далі собі взаїмне слово,

Що будуть важити на смерть Роланда.

Так йїхали гостинцями, шляхами,

Аж і під тисом стали, в Сарагоссі.

Там в тіни під ялицею було
 Александрійським шовком вкрите крісло;
 Там був король, Іспанії володар,
 А з ним щось дваїцять тисяч Сараценів.
 Хоч би один сказав, хоч писнув слово, —
 Такі цікаві всі на те, що вчують.
 Се йде вже з Ганелоном Бланкандрін.

XXXII.

Йде Бланкандрін, перед царя ступає,
 Держить за руку графа Ганелона,
 Та й до царя: „Спаси тя Аполлін
 І Магомет, що дав нам свій закон!
 Твое посольство до Карла сповнив я.
 Карло лиш обі руки в гору звів,
 Прославив Бога свого — тай кінець.
 А се прислав тобі знатного родом
 Барона з Франції — удаець він!
 Від него вчуєш ти, чи мир, чи ні.“
 На те Марсіль: „Я слухаю, най каже.“

XXXIII.

Граф Ганелон надумав ся гаразд,
 Він починає мову дуже зручно,
 Неначе б він у сему майстер був.
 Він каже так: „Най Бог тебе спасе,
 Тебе, поважання достойний, славний!
 Переказав тобі Карло Великий,
 Щоб ти приймив святу Христову віру;
 Він пів Іспанії тобі дасть в ленні.
 Коли-ж би ти не мав на се пристати,
 Він силою візьме тебе, скує,
 І відведе в свою столицю, в Ахен,
 А тамки суд назначить смерть тобі;
 Ти вмреш там серед ганьби та огиди.“
 Король Марсіль настрашив ся до разу.
 Він мав в руках закутий в золото спіє:
 Коли б не люде, був би вбив єго.

XXXIV.

Король Марсіль зі злости аж мінив ся,
 Аж деревищем спіса замахнув ся.
 Коли се зўздрів Ганелон, за меч.
 В два пальці з похви видобув єго,
 Тай так рече: „Який ти гарний, ясний!
 Геї, та й носив бо я тебе, носив
 Такі часи на царському дворі.
 Та щоб володар Франції не мовив,
 Що я вмер сам один в чужій країні,
 То заплатять тобі вже що найліпші.“
 А всі невіри: „Не дамо їм битись!“

XXXV.

На просьби що найліпших Сараценів
 Сів рад не рад Марсіль на своєму кріслі.
 Тоді Каліф: „Ти обійшов ся зле,
 Що Франка вбити замишляв; ти б радше
 До краю вислухав єго уважно.“
 „Збач, пане,“ каже й Ганелон єму,
 „Та я за все, все золото у Бога,
 За всі маєтки вашої землі,
 Я, поки жив, не затаїв би того,
 Що цар Карло сказати раз велів
 Тобі, смертельний вороже єго.“
 На нім були Александрійським шовком
 Пошивані соболі, — він їх скинув
 На землю, з відки взяв їх Бланкандрін;
 Однак меча не випускає з рук,
 За ручку позолочену держить.
 А всі невіри: „Се знатний барон!“

XXXVI.

Зблизив ся Ганелон до короля,
 Тай так єму: „Ти сердиш ся неслухно.
 Та се-ж володар Франції, Карло
 Сказав, щоб ти приймив Христову віру;
 Він пів Іспанії тобі дасть в ленні,
 А другий пай візьме єго сестрінок,

Роланд, — лихий та гордий то сусід.
 Коли-ж би ти не мав на се пристати,
 Він Сарагоссу облягати буде,
 Він силою візьме тебе, скує,
 В столицю, в Ахен прямо відведе
 Ні там тобі парадного коня,
 Ні мула, щоб міг їхати, не буде;
 Там посадять тебе на просту шкану,
 А суд прикаже — голову зрубати.
 Отсе тобі й володарів є лист.“
 І дав его Марсілеви до рук.

XXXVII.

Марсіль почервонів зі злости й гніву,
 Переломив печатку, кинув віск,
 Загляне в лист, а там таке стоїть:
 „Карло, володар Франції велить,
 Щоб я згадав его печаль та гнів
 Із за братів Базана та Базіля,
 Котрих я стяв коло гори Гальтіль;
 Щоб я післав ему Каліфа — вуйка,
 Коли спасати хочу душу в тілі.
 Інакше не полюбить він мене.“
 А тут і син Марсілів обізвав ся:
 „Ну, тай наплів сей Ганелон дурниць.
 Міні его! я справлюсь з ним як слід.“
 Лиш Ганелон се вчув, за меч хапає,
 І в мить плечима спер ся о ялицю.

XXXVIII.

Король побрав ся з відси до саду,
 А з ним его найліпшії вазали.
 Був там сивоголовий Бланкандрін,
 Був Журфарет, его наслідник — син,
 І вуйко був Каліф і другі вірні.
 „Покличте й Франка!“ каже Бланкандрін.
 „Він словом обіцяв ся нам служити.“
 На те й король: „Веди его сюди!“
 Він пальцями узяв его за руку,

Ведє єго до короля в садок.
Тут сїй поганїй зрадї початок!

XXXIX.

„Мїй гарний пале Ганелоне,“ каже
Марсїль, „я нерозважно поступив,
Що вбити бравсь тебе в гнїві великїм.
Ось на тобі від мене сї соболї!
Вови звиш пять сот лїврів злотор вартї;
Я завтра гарний викуп дам за них.“
„Нехай і так!“ говорить Ганелон.
„Най Бог платить тобі за се добром!“

XL.

Тодї Марсїль: „Знай добре, Ганелоне,
Що я тебе любити щиро хочу.
Я рад би вчути дещо про Карла.
Ну, тай старий бо він, прожив сїй вік;
Єму, як знаю, двїсті лїт минуло,
Він стїлько сїта вже собою витер,
Щитом своїм відбив ударів стїлько,
Пустив з торбами стїлько королїв!
Коли-ж єму досить тих бойїв буде?“
А Ганелон на те: „Карло не з тих!
Єго хто раз лиш бачив і пізнав,
Той рад не рад казав: „Се бравїй цар!“
Як не хвалив би я єго, не славив,
Єго честь-добрість висша надї все.
А хтож розкаже про єго хоробрїсть?
Се Бог єму вже дав таку відвагу.
Я-б скорше вмер, чим відступив єго.“

XLI.

Поганець каже: „Тим воно й дивнїйш,
Що сїй Карло такий старий та сивїй;
Єму, як бачу, двїсті лїт, чи бїльш,
Він стїлько сїта вже собою витер,
Чи раз він коєм, спїсом дїставав,
Пустив з торбами стїлько королїв,

Коли-ж єму досить тих бойів буде? "

„Не бути сему,“ каже Ганелон,

„Як довго лиш жє єго сестрінок,

Котрому рівного нема під небом.

Хват і єго товариш Олівер,

І пери всі, котрих Карло так любить,

І дваїцять-тисячна дружина їх.

Карло безпечний, — хто єму страшний? "

XLII.

А Сарацен: „Воно-то тим дивній“,

Що сей Карло так побілів, посивів;

Єму, як бачу, двісті літ, чи більш,

Він стілько світа витязем зійшов,

Він острим коєм тільки раз дістав,

Богатих королів так много вбив,

Так много їх у поли поконав,

Коли-ж єму досить тих бойів буде? "

„Не бути сему,“ каже Ганелон,

„Як довго жити буде лиш Роланд;

Такого лицаря шукай по Вєхід!

Хват і єго товариш Олівер,

І пери всі, котрих Карло так любить,

І їх дружина, дваїцять тисяч Франків;

Карло безпечний, — хто єму страшний? "

XLIII.

„Мій гарний пане, Ганелоне,“ каже

Король Марсіль, „у мене-ж стілько війська,

Що кращого не бачити тобі.

Я можу тисячів чотири ста

Поставити на Франків і Карла.“

А Ганелон єму на те: „Не нині!

Ти много втратив би своїх поганців;

Тож кинь нерозум, хитрощів держи ся!

Даруй добра володарєви стілько,

Щоб дивували ся єму всі Франки;

Закладників хоч дваїцять, а пішли.

Король в солодку Францію поверне,

За ним піде оддалеки сторожа,
 А там, гадаю, буде й граф Роланд
 І бравий та уцтивий Олівер.
 Пронадуть графи, лиш міні повір,
 А з тим пропаде і бута Карла,
 Не схоче він вже воювати вас.“

XLIV.

„А якже-ж, гарний пане Ганелоне,
 Як міг би я Роланда вбити, як?“
 А Ганелон: „Я можу се сказати.
 Король Сізерським вивозом піде;
 За ним піде оддалеки сторожа,
 А в ній богач Роланд, его сестрінок,
 І Олівер, котрому він так вірить,
 А з ними буде дваццять тисяч Франків.
 Пішли на них сто тисячів своїх,
 Най заведуть відразу з ними бійку,
 Трусливе військо Франків розібють.
 Там жертвою не мало й ваших ляже,
 Та опісля вже з ним зведеш борбу.
 Коли не там, так тут Роланд не вимкнешь;
 Ти матимеш хорошу побіду,
 І поки жив не вестимеш війни.“

XLV.

„Коли б Роландови зробив хто смерть,
 Не стало б правої руки в Карла;
 Він не зібрав би сил таких по вік;
 Спочила би великая земля.“
 Коли се вчув Марсіль від Ганелона,
 Поцілував его й післяв по скарби.

XLVI.

Марсіль сказав, (щож мав казати більше?)
 „Лиш сей порадник добрий, щб і певний.
 Щоб наш Роланд був, присягай на зраду!“
 А Ганелон: „Най буде так, як хочеш.“
 Присяг на святощі меча Мурглеяса,
 Свою повинність потоптав ногами.

XLVII.

Був там стілець зі слонової кости
 На нім велить Марсієль покласти книгу
 З законом Магомета й Тервагана.
 На сю присяг Іспанський Сарацен,
 Що як лиш здибле де Роланда в бою,
 Побє его з дружиною цілою,
 А власть ся, то й Роланда там же вбє.
 А Ганелон: „Най буде так, як хочеш.“

XLVIII.

Тут виступив поганець Валдабрун,
 Що то виховував царя Марсієля;
 Всміхає ся, і так до Ганелона:
 „Приймай той меч, — ледви в кого є ліпший.
 Ся ручка стоїть тисячу мангунів;
 Тобі єї по приязни даю,
 Коб лиш зробив так, щоб барон Роланд
 Пошав ся нам в нечисленній дружині!“
 „Гаразд,“ відказує граф Ганелон.
 Нуж цілуватись в бороди і лиця.

XLIX.

Тут приступив поганець Кліморін,
 Всміхає ся і так до Ганелона:
 „Приймай сей щит, — ледви чи вздриш де кращий,
 Коб тільки нам як нєбудь допоміг
 Позбавити Роланда чести раз.“
 „Гаразд,“ відповідає Ганелон.
 Нуж цілуватись в лиця та уста.

L.

А там прийшла й цариця Брамімунда,
 І так до графа: „Я вас дуже люблю,
 Бо вас хвалять мій пан і всі вазали.
 Се вам для жінки пара брансолет:
 Самі яхонти, аметисти, злото,
 Що варта більше всіх маєтків Риму,

Яких не мав ніколи й ваш володар.“
Він взяв і заховав їх у кишені.

LI.

Король післав за скарбником Малдвізом:
„Чи вже готові дари для Карла?“
„Досить їх,“ каже той, „досить їх, пане.
Сім сот верблюдів з золотом і сріблом,
І в заклад дваїцять найзнатніших душ.“

LII.

Цар поплескав по плечах Ганелона,
І так рече: „Тай бравий со ти й мудрий!
Гляди-ж, про свій спасительний закон,
Не відверни від нас ніколи серця!
Я дам тобі велику міць добра,
З арабським злотом щирим десять мулів.
І стільки-ж братимеш по всі роки.
От тут тобі й ключі від міста мого.
Віддай Карлови се добро велике,
А там вкажи міні Роланда, прошу.
Коб лиш его у вивозі заскочив,
А вже піду з ним у смертельний бій.“
А Ганелон: „Загаєвсь я мабуть.“
Сів на коня тай рушив у свій путь.

LIII.

Володар рушив у свою столицю;
Він походом прибув у город Гали,
Котрий здобув і знищив граф Роланд.
Сто літ стояв він з того дня в руїнах.
Цар жде на вісти Ганелона й дачку
З великої Іспанської землі.
З зорею, ранним ранком, скоро світ,
Граф Ганелон дібрав ся на квартиру.

LIV.

Підняв ся майже рівно з днем володар,
Прослухав утренью, прослухав службу,

Став на траві зеленій під шатром.
 Був там Роланд, був бравий Олівер,
 Був там князь Найм, було чимало й других.
 Йде й віроломний зрадник Ганелон,
 І починає хитру-хитру річ.
 Він так цареви: „Бог тебе спаси!
 От тут тобі й ключі від Сарагосси,
 А там привіз тобі маєтків силу
 І двацять душ, — кажи їх берегти.
 Та ще-ж бо каже цар Марсіль, щоб ти
 Не зливсь на него, що нема Каліфа;
 Бо я се бачив сам на власні очі,
 Як тисячів чотириста оружних,
 А все в кольчугах, все в шоломах щільних,
 При злоголавих, різаних шаблях
 Їго до моря провозжали враз.
 Марсіля кинули вони, щоб тільки
 Христового закону не приймати,
 Не ісповідувати по неволи.
 Так ще-ж бо миль і штири не вилили,
 Коли заскочила їх з вітром буря;
 Всіх затопила, — вже їх не побачиш.
 А що король Марсіль, так сей, вір пане,
 Прибуде у твоє французьке царство,
 І там прийме той сам закон, що в тебе
 У него руки звязані, — він твій...
 Він з рук твоїх прийме Іспанське царство.“
 Король на те: „Так дякувати Богу!
 За те що справивсь, гарний дар дістанеш.“
 Проміждо військ заграло тисяч труб;
 Зняли ся Франки, злаштували коні,
 В солодку Францію пославсь їм шлях.

LV.

Карло Великий знищив край Іспанський,
 Взяв кріпости, поруйнував міста,
 А далі порішив: кінець війні!..
 Карло в солодку Францію вертає.
 Вбив граф Роланд у землю хоругов,

Сторчить вона на пригорі ік небу,
А Франки навкруги постоем стали.

.
.
А рядом йде поганців кінне військо,
Де панцирне збитими рядами,
В шоломах щільних, ясний меч при боці,
На шиі щит, а списи в поготові.
Затрималось воно на горах в лісі;
Йїх триста тисяч тутки світу жде,
А Франкам, горе, хоч би в здогад зрада!

LVI.

Минув ся день, настала темна ніч.
Заснув Карло, могучий наш володар.
Їму і снить ся, наче-б він в Сізерьскім
Був вивозі та ясеновий спис
В руках держав. Аж тут граф Ганелон,
Як вихопить его, об землю вдарить!
Спис розлетівсь трісками аж під небо.
Карло-ж як спав, так спить, не пробудивсь.

LVII.

А далі снить ся ще їму, що десь
Їго у Франції в столиці, в Ахен
Медвідь вкусив у праве рамя люто.
Глядять, аж тут і леопард з Арденів
Біжить до него, мече ся завзято;
В тім вибігає з салі спорий пес,
Примчав ся високами до Карла,
Медведеви відгриз він праве вухо,
А там, гнівний, бересь до леопарда.
„Що за страшна борба!“ говорять Франки;
Не знають ще, хто верх над ким візьме.
Карло-ж як спав, так спить; не пробудив ся.

LVIII.

Минулась ніч, ось занялась зоря.
Володар йїде гордо на кони

Проміждо військ і бачним водить оком.
 „Пани барони,“ каже цар Карло,
 „Чи бачите вузький сей просмик? Радьте-ж,
 Кому лишати ся за нами з військом?“
 „Роландови,“ говорить Ганелон.
 „Та-ж хоробрійшого нема вже в тебе.“
 Вчув се король, грізним поглянув оком,
 Тай так промовив: „З тебе дійсний чорт;
 Тай вічний гвів вселив ся в твою тілі.
 А хто-ж передню поведе дружину?“
 А Ганелон: „Ожер, наш Данський лицар;
 Бо й хто-ж з баронів справить ся з тим краще?“

LIX.

Коли почув сей вибір граф Роланд,
 Промовив, як на лицаря пристало:
 „Любов лиш винен я тобі, пан-отче,
 За то, що вибір твій упав на мене.
 За те-ж пан Франції, король Карло
 Не втратить, — зараз се сказати можу, —
 Ручного ні парадного коня,
 Ні до їзди призначеного мула,
 Ні огера, ні коника з під шлії
 Вперед, нім меч мій не дібе торгу.“
 А Ганелон додав тут: „Правду кажеш.“

LX.

Коли почув сей вибір граф Роланд,
 Він так, гнівний, промовив до вітчима:
 „Ой трусе, трусе, кепської породи!
 То ти гадав собі, що може в мене
 Так рукавиця випаде із рук,
 Як в тебе палиця перед Карлом?“

(Далі буде.)

Із старофранцузького переклав Василь Щурат

Жісняя про Роланда.

Старофранцузький епос.

LXI.

„Володарю,“ сказав барон Роланд,
 „Дай лук міні, котрий в руці держиш;
 Не впаде, сподіюсь, докір на мене,
 Що випав він міні на землю з рук,
 Як в Ганелона палиця твоя.“
 Схилив, понурив голову володар;
 Він гладить бороду, він крутить вуса,
 В очах не в силі довше скрити сліз.
 Оттут зближає ся до него Найм —
 Ледви хто був вірнійший при дворі, —
 І так до короля: „Ти чув як слід.
 Роланд хоробрий, бачиш, лютий дуже;
 Ёму припало йти за нами з військом,
 А деж є той, щоб відказав ся тут?
 Тож дай ёму вже раз напнутий лук
 І вибери ёму дружину гарну.“
 Король дав лук, Роланд ёго приймив.

LXII.

Сестрінка свого кличе наш володар:
 „Мій гарний пане, каже, знаєш що?
 Я половину свого війська лвшу
 Тобі. Бери ёго, безпечний будеш.“
 „Не зроблю сего,“ каже граф. „Най Бог
 Побе мене, сли скривджу кров свою.
 Я возьму дваццять тисяч бравих Франків;
 Ти вивозом цілком безпечно йди,
 Нікого, поки я живу, не бій ся.“

LXIII.

Сів на коня хоробрий граф Роланд...
 За ним іде товариш Олівер,

Іде Жерін і сміливий Жерер,
 За ними Отес, Беренгер, Сансун,
 Старенький Анзеїс іде за ними,
 І лицарський Жерарт із Руссілону.
 Прийшов сюди і можний князь Гайфер.
 „Піду і я,“ озвався архієпіскоп.
 „І я піду“, говорить граф Валтер;
 „Роланд мій пан, Роланда не покину.“
 Ті двацять тисяч лицарів дібрали.

LXIV.

З далека кличе граф Роланд Валтера.
 „Возьми з собою тисяч наших Франків
 І обсади всі просмики, всі гори,
 Щоб цар не втратив ні одного з наших.“
 „Для тебе зроблю все“, сказав Валтер.
 Взяв тисяч Франків з Франції з собою,
 Розсіяв їх по просмиках, по горах;
 На знак тривоги лиш уступить він,
 Сім сот мечів на знак тривоги блясне.
 Сьогодні Алмаріс, король Белферну
 Готує їм страшний, пагубний бій.

LXV.

Високі гори, темні яри,
 І сірі скали й просмиків без ліку.
 З великим трудом Франки йшли за дня
 Пятнайцять миль вкруг лунав їх гомін.
 Зблизились до Великої Землі.
 Ось і Гасконія, земля Карлова.
 Згадав тут кожний власні ленна й добра,
 Дівчат і гарних жіночок згадав,
 Згадав, заплакав з туги-жалю кожний.
 У всіх тривога, більша ще в Карла:
 В Іспанії лишивсь его сестрінок!
 Карло не в силі з туги скрити сліз.

LXVI.

Лишила ся в Іспанії дружина,
 Дванайцять перів, двацять тисяч Франків;

Не лячно їм, ні смерть їм не страшна.
 Вертає ся до Франції володар,
 Вертаючи плащем лице закрив.
 Зрівнав ся з ним князь Найм і промовляє
 До короля: „І звідки ся журба?“
 Карло на теє: „Краще б не питав ти!
 Як не зітхати в тім великім жалю?
 За Ганелоном Франції не бути.
 Я мав небесний сон сю ніч. Приснилось,
 Що він сей спіє в моїх руках зломив.
 Сеж він сестрінка вибрав до сторожі,
 А я їй лишив єго в чужій країні.
 Коли їй Роланда втрачу, Боже мій,
 Ніхто міні єго вже не заступить“.

LVVII.

Не в силі скрити сліз Карло Великий.
 Сто тисяч Франків смуток чує з ним.
 Так банно всім, так тужно за Роландом.
 Спрѣдав єго зрадливий Ганелон,
 Взяв пишвий дар в невірного царя,
 Набрал одѣжі, злота, срібла, шовку,
 Верблюдів, мулів, коней, львів набрав.

LXVIII.

Марсіль позвав з Іспанії баронів,
 Всіх полководців графів та князів,
 Емірів і синів своїх комтурів.
 В трьох днях зібрав їх кругло триста тисяч,
 І в Сарагоссі бубинити звелів.
 Ген, ген на вежу ставлять Магомета;
 Поганці славлять всі єго і молять,
 А тамки мов на взаводи спішать
 Верхи на конях, горами, ярами.
 Аж глянь, — і Франків хоругви сторчать:
 Се їде сторожа, в ній дванайцять перів.
 Гай, гай, без бою тут не обійдєсь!

LXIX.

Зближає ся сестрінок до Марсіля
 На мулі, поганяючи цінком;

Всміхнув ся любо й так до вуйка каже:
 „Мій гарний пане, тільки в тебе служу,
 Зазнав для тебе тільки горя й бід,
 І тільки в полі вже придбав побід...
 Дай в ленні честь міні — з Роландом битись.
 Сим копом острим я пробю его,
 При Магомета помочи ласкавій.
 Цілій Іспанії свободу дам
 Від Піренейських гір по Дірестан.
 Карло охляв, з Карлом присіли й Франки.
 Ти поки жив не знатимеш війни“.
 Марсіль подав єму лиш рукавицю.

LXX.

Коли сестрінок рукавицю взяв,
 Він гордим словом так до вуйка каже:
 „Мій гарний пане, дар то не малий!
 Назнач міні й дванайцять ще баронів,
 Дванайцять перів з ними я побю.“
 Тут зголосив ся перший Фалзарон,
 Марсілеви він братом доводив ся.
 „Ходім оба, мій гарний пане!“ каже.
 „Будь там, що будь, як розпічемо бій,
 Карлових військ великую сторожу
 Нам суджено розбити — й розібем.“

LXXI.

А там озвав ся й Корсабліс, король
 З Берберії, свідущий хитрих штук,
 Озвав ся й каже як вазал хоробрій:
 „За злото в бога все не буду трусом!“
 Палкий з Бріганту Мальпріміс прискочив,
 Сей загудів знов так перед Марсілем:
 „Я також тіло в Ронсеваль несу,
 А де стріну Роланда, там і вбю.“

LXXII.

Був там один емір із Балагету.
 Стан благородний, гарний, гордий вид,
 А сяде в повній збруї на коня,
 У двоє кращий та пишнійший стане.

Сей вдачею лицарською прославивсь ;
 В Христовій вірі він бароном був би.
 Він так перед Марсілем гомонів :
 „Я також тіло в Ронсеваль несу ;
 Знайду Роланда — смерть єму нехибна ,
 І Оліверови і перам смерть !
 Всі Франки згинуть серед ганьби й муки.
 Карло Великий німечний , постарівсь ;
 Махне рукою він на сю війну ,
 І лишить нам Іспанію в спокою.“
 Король Марсіль подякував за слово.

LXXIII.

Був там і Мавританський полководець ,
 В Іспанії над зрадниками зрачник.
 Перед Марсілем так чванить ся він :
 „І я дружину в Ронсеваль веду.
 Є в мене двацять тисяч спісів, щитів ;
 Коб лиш зустрів Роланда, смерть єму.
 Не буде дня в Карла, щоб він не плакав“.

LXXIV.

Був граф Тургіс там з Туртелюзи-міста,
 Се-ж місто власнеє єго було.
 Бажаючи всім християнам згуби,
 Він з прочими перед Марсілем став
 І так до него: „Не жури ся!“ каже.
 „Наш Магомет, то не святий Петро;
 За службу він віддасть нам честь у бою.
 І я йду на Роланда в Ронсеваль ;
 Від смерти не спасе єго ніхто.
 Чи бачиш меч? Який міцний він, довгий!
 Я з Дурендалем*) зміряю єго.
 Котрий з них верх тоді візьме, почувеш.
 Здадуть ся Франки нам на ласку, згинуть!
 Старий Карло діжде ся смутку й ганьби,
 В короні не пишатись більш єму.“

*) Дурендалем звав ся Роландів меч. У всіх богатырських піснях мечі мають свою назву і бувають предметом великого пошанівку.

LXXV.

Був там і Сараценець Ескреміз,
 Володар, пан Вальтернської землі.
 Сей так з юрби перед Марсілем править:
 „Я в Ронсеваль буту піду смирити;
 Знайду Роланда — голови позбудесь,
 Позбудесь голови і Олівер,
 І перам всім судилось полягти.
 Як згинуть Франки, Франція в сиріцтві
 Знайдесь; Карло вазалів не знайде.“

LXXVI.

А далі йде й невірний Естурганц
 З товаришем своїм Естрамарізом, —
 Два зрадники, яких не бачив світ.
 „Панове, каже їм Марсіль, ходіть,
 Оба підете в Ронсевальський вивіз;
 В порядку військо вести допоможіть
 Вони на те: „Ти лиш розкажуї, пане!
 Ми йдемо на Роланда й Олівера;
 Від смерти перів не спасе ніхто.
 Мечі в нас добрі й острі — ті мечі
 В червоній крові ми закрасимо.
 Всіх Франків смерть прийме, Карла жде туга.
 Вельку Землю в дарі віддамо
 Тобі, наш пане. Сам прийдеш, побачиш!
 Ми в дарі ще й Карла тобі дамо“.

LXXVII.

Надбіг і Маргаріз сюди з Сібіллі,
 Що землю сю по моря край держить.
 Єго краса для всіх жівок принада.
 І деж є та, котра б не спаленіла
 На вид єго, не усміхнулась в мить?
 А лицарь був, як мало хто з невірних.
 Він крізь юрбу пропхавшись, гомонів
 Оттак цареві: „Не жури ся, пане!
 Я в Ронсеваль піду, убо Роланда,
 Не встигне й Олівер з житєм втекти.
 Дванайцять перів здибле люта смерть.“

Чи бачиш меч, мій златоглавий меч?
 Днесь, ручу, кров єго вкрасить червона.
 Погибнуть Франки, Францію жде ганьба.
 В Карла, котрому борода цвите,
 Не буде дня без горя і журби.
 А через год ми й Францію здобудем.
 Тоді й спічнем на замку в Сент-Дені.“
 Король єму лиш низько поклонив ся.

LXXVIII.

Відтак виходить і Хернубль з Мунігри —
 Волосєм землю замітати міг би.
 Він граючи ся тягарі підносить,
 Яких і мулам трьом двигнуть не в силу.
 В тім краю, кажуть, з рідки він приходить,
 Не світить сонце, ні земля не родить,
 Нема дошів там, не паде роса,
 Там камінь чорний, білого ж не має,
 А дехто каже, — там дідьки живуть.
 „Є в мене добрий меч“, озвався Хернубль.
 „Зачервонить ся він у Ронсевалі.
 Коли Роланда по дорозі стрічу,
 І не ублю, будь я брехун по вік!
 Візьме мій меч над Дурендалем верх!
 Жде Франків смерть, а Францію сиріцтво.“
 Знімають ся усі дванайцять з місяця,
 Знімає ся сто тисяч Сараценів,
 Всі загривають ся до бою, рвуть ся,
 І йдуть оружитись в сосновий бір.

LXXIX.

На кождім з них є панцир сараценський,
 По більшій части кутий в Сарагоссі;
 Шолом у кожного тугий, потрійний,
 Сталевий меч — вієнська славна сталь;
 Порядний щит і валенійський спіс,
 Червоні, білі й сині хоругви.
 Всі всіли з мулів і з парадних коней,
 В тісних рядах всі на воєнних йдуть.
 День ясний буз, світило пишно сонце,

Полискувала ся до сонця збруя.
 Щоб краще йти, заграли в тисяч труб;
 Пішла така луна, що й Франки чують.
 „Здає ся, друже, каже Олівер,
 Що з Сараценами прийде нам битись.“
 „Дай Боже,“ відповів єму Роланд.
 „Тут нам постояти за короля.
 За свого пана треба наразитись
 На всю біду, на спеку і мороз,
 А хоч би душу й тіло положити.
 Най кождий лиш глядить, щоб добре бив,
 Щоб злих пісень про нас не заспівали.
 За нами правда, зрада за невірним.
 Я злого прикладу не дам нікому.“

LXXX.

Став Олівер на шпилечку гори,
 Глядить на право, луг зелений бачить,
 А лугом тим погане військо йде.
 „Товаришу“, промовив до Роланда,
 „З Іспанії такий тут чути гомін!
 Що там шоломів, панцирів мигоче!
 Здаєсь, не радість Франків жде від них.
 Знав добре се зрадливий Ганелон,
 Коли нас вибрав перед Карлом.“
 А граф Роланд: „Мовчи бо, Олівере!
 Ні слова більше, — він міні вітчим!“

LXXXI.

Став Олівер на шпилечку гори,
 Докладно бачить все іспанське царство,
 Докладно бачить Сараценів хмари.
 Горять шоломи злотов-самоцвітом,
 В огни сталені панцирі блискочуть,
 Полискують щити і списи й копя,
 А стягів, полків годі й почислити.
 Така їх сила-безліч там була,
 Що Олівер аж сам забув ся з дива.
 З верха гори до Франків збіг він живо,
 Прийшов до них і все їм розказав.

LXXXII.

„Так много, каже Олівер, невірних,
 Як я їх бачив, вже не вздрить ніхто.
 Сто тисяч буде щитоносців тамки,
 А всі в шоломах, в панцирях близкучих;
 Блищать в них бурі копя й довгі списи.
 Жде січа нас, яких ще не було.
 Нехай вас Бог кріпить, пани барони!
 Щоб не побили нас, держіть ся поля!“
 А Франки кажуть: „Горе трусам всім!
 Хоча б на явну смерть іти, ходім!“

LXXXIII.

„Поганців много, каже Олівер,
 А наших Франків, бачу, мало дуже.
 Гей затрубіть хіба, Роланде друже!
 Карло почує й верне ся тепер.“
 На те Роланд: „Не мудро б я зробив;
 В солодкій Франції позбув ся б слави.
 Волю що сил рубати Дурендалем,
 Хоч би по золоту ручку силлив він кровю.
 По горе зрадники прийдуть в сей вивіз.
 Я ручу вам, їх жеде нехибна смерть.“

LXXXIV.

„Гей затрубіть на Оліфанті, *) друже!
 Карло почує й верне ся ще з військом“
 На те Роланд: „Най Бог мене боронить,
 Щоб я свій рід неславою покрив,
 Щоб сорому я Франції набавив!
 Ні, я волю рубати Дурендалем,
 Отсим мечем, що тут при боці висить;
 Побачите, се вістре кров сполоче.
 На лихо постягали ся поганці;
 Я ручу вам, всі смерти пожиють!“

LXXXV.

„Гей затрубіть на Оліфанті, друже!
 Карло йде вивозом тепер, почує.

*) Оліфантом зве ся Роландова труба.

Я ручу, що повернуть ся ще Франки“.
 „Най Бог боронить, каже граф Роланд,
 Щоб мав сказати хто з людей, що я
 Трубив із боязни перед невірним.
 Не стріне сей докір моїх батьків!
 Коли вже раз піду в завзятий бій,
 Я вдарю тисяч сім сот раз мечем.
 Кров попливе по вістрю Дурендаля.
 Хоробрі Франки теж до бійки добрі;
 Ніщо від смерти не спасе Іспанців.“

LXXXVI.

„Щож тут за сором?“ каже Олівер.
 „Я ж бачив сам іспанських Сараценів.
 Вони собою гори й доли вкрили,
 Засіяли поляни всі й поля.
 У тих чужинців є велике війсьско,
 А щож у нас? Дружинонька мала.“
 На те Роланд: „За те ж завзяття більше.
 Най Бог, най ангели мене боронять,
 Щоб через мене Франція втерпіла.
 Я б мав дожити сего? Краще вмерти!
 Хто добре бесь, той в ласках у Карла.“

LXXXVII.

Роланд хоробрий, Олівер розсудний,
 Відвага незвичайна у обох;
 Хто з них у зброї раз сів на коня,
 Будь там і смерть ему, не вийде з бою.
 Хоробрі графи й горді їх слова!
 В завзяттю йдуть зрадники поганці.
 „Роланде, каже Олівер, дивись!
 Вже й маєш їх, а наш Карло далеко,
 Бо затрубіти ти не ласкав був.
 Коли б Карло тут був, не мали б шкоди.
 Гляди-но там, де сей іспанський вивіз;
 Чей бачиш? Геї, смутна дружина наша!
 Хто в сій дружині є, не буде в другій“
 „Не лихослов так!“ каже граф Роланд.
 „Злий серцем, хто трусливість носить в груди.“

Ми станьмо сміливо на сему місці,
 Бо тут нам бій почати, тут нам битись!

LXXXIII.

Коли Роланд уздрів, що буде бій,
 Він відважнійший став від льва і тигра.
 Взиває Франків, кличе Олівера:
 „Лиши сю мову, каже, друже-брате!
 Володар, що тих Франків нам лишив,
 Він дваїцять тисяч що найліпших вибрав;
 Був певний, що нема між ними труса.
 За свого пана і найбільше лихо
 Перетерпіти треба, студінь, спеку,
 А хоч би й кров пролити й трупом впасти.
 Є в тебе спіс, є в мене Дурендаль,
 Мій добрий меч, Карловий гарний дар;
 Коли помру, новий властитель скаже
 Колись про него: „В добрих був руках.“

LXXXIX.

Тут де не взявсь Турпін архієпіскоп.
 Острогами коня бе, мчить ся полем,
 Скликає Франків і говорить так:
 „Карло лишив нас тут, пани барони!
 За свого короля і смерть хороша.
 Христову віру вам спасати днесь
 В борбі, — без неї вже не обійдесь,
 Бо чейже бачите вже Сараценів.
 Тож сповідайтесь, Богови моліть ся,
 Я вас спасення ради розрішу.
 Хто вмре, блаженним мучеником буде,
 У рай піде, вінець здобуде в раю.“
 З коня зсів кождий, ниць паде на землю.
 Турпін благословить всіх в імя боже
 А за покуту каже лиш боротись.

XC.

З землі на ноги Франки всі знялись,
 Опрошене гріхів усі приймили,
 Й благословенство боже з рук Турпіна.

На скоропадні коні посідали,
 Узброєні, як лицарям і слід.
 До бою всякий з них готовий був.
 А граф Роланд озвався до Олівера:
 „Ти, друже-брате, дуже добре знаєш,
 Що всіх нас тутки зрадив Ганелон.
 Взяв він за те маєтки, злото в дарі,
 Однак Карло пімстити нас повинен.
 Король Марсіль зробив собі з нас торг,
 Та ми йому мечем і сплатимо.“

ХСІ.

Роланд іспанським вивозом несе ся
 На борзому кони, на Вейлантіфі,
 Цілий у збруї — гарно-ж в ній єму!
 В руці барон тримає спіс пальмовий,
 Що к' небу вістрем звернений тремтить,
 А хоруговка біла аж слінить,
 Аж по руках кутаси злоті бють.
 Сам лишній, пишний! Вид погідний, ясний.
 Слідом за ним его товариш йіде.
 Спасителя в Роланді бачуть Франки.
 На Сараценів він глядить завзято,
 На Франків дивить ся він чемно й любо,
 Ввічливим словом промовляє так:
 „За легкий хід у вас, пани барони
 Прийдуть собі невіри ті по згубу!
 Богате й гарне жде нас нині живо,
 Якого ні один король не мав ще.“
 Сказав, а вороги вже приблизились.

ХСІІ.

„По що тут слів?“ говорить Олівер.
 „Коли не ласкав був ти затрубити
 На Оліфанті, не спасе Карло.
 Не знає добрий, тож ве винен тому.
 Тих, що далеко суть, винити годі.
 Тож далі наперед, пани барони!
 Галоп! що сили, з поля не вступайтесь!
 Я пробі молю вас, кріпїть ся духом

І все ударом за удар платить.
 На тямці все Карлове гасло майте.“
 А тут всі Франки як не закричать!
 Хто б чув сей крик, се „Монжуа“*) хтоб чув,
 Пізнав би тут же їх лицарську вдачу.
 І знову в путь. А як відважно, Боже!
 Острогами що сили коней бють,
 Щоб швидше битись; що-ж робити мають?
 Не наполохались і Сарацени,
 Стрічають ся вже з Франками невірні.

ХСІІІ.

Цілому війську на кони Марсілів
 Сестрінок Аелрот перед веде,
 І з наших Франків так собі кепкує:
 „Тепер вам з нами зміритись, нікчемні!
 Хто вас спасати мав, сей зрадив вас.
 Дурак ваш цар, котрий вас тут лишив!
 Днесь втратить Франція солодка славу,
 В Карла днесь правої руки не стане.“
 Коли се вчув Роланд, спанхнув зі злости,
 Острогами коня ударив; кінь
 Пігнав що духу. Граф як влущить спісом,
 На скрізь ему пробив і щит і панцир;
 Прошибши грудь і поломивши кости,
 Хребетну кість від спини відділив,
 І спісом душу вигнав з тіла геть.
 А вдарив так, що труп схитнувшись впав
 О спіс цілий далеко від коня,
 Й зробило ся з одної шиї дві.
 Не призабув ему Роланд сказати:
 „Так, драбе, гинь тепер! Карло не дурень,
 Ніколи зради не любив і славно
 Зробив, що вислав нас сюди, в сей вивіз:
 Солодка Франція не втратить слави.
 До бою Франки! Сей удар вже наш.
 За нами правда, зрада за поганцем!“

*) Monjoie, Карлове гасло, котре деякі толкують „гора щастя“, в про-
 чім неясне.

XCIV.

Був тамки князь, що звав ся Фалзарон ;
 Король Марсіль і він — то рідні братя.
 Він в Атліоні й Балбіоні правив, —
 Гільтай, яких під небом не було.
 У него між очима так широко,
 Що спорой б пів стопи там пішло.
 Коли сестрінка свого смерть zobачив,
 З юрби сердитий вийшов сам один,
 Гукнув своє погане гасло й Франків
 Згірдливими словами привитав :
 „Днесь Франція солодка втратить славу !“
 Вчув Олівер се, гнівом закипів,
 Острогами коня що сили вдарив,
 І справивсь як баронови пристало :
 На прах ему розбив і щит і панцир ;
 По деревище спіс у тіло вїїв ся,
 Бездушний труп з сідла впав стрімголов.
 Глядить на землю, бачить, як той веть ся,
 Глядить і гордо так до него каже :
 „Не лично нам твоїх погроз, ледащо !
 До бою Франки ! Днесь побіда наша !“
 Знов клич Карла лунає : „Монжуа“ .

XCV.

Був і король там — Корсаблісом звали,
 З Берберії, з далекої країни.
 До Сараценів він озвав ся так :
 „Ми вийдемо побідно з сего бою.
 Дивіть на Франків, — дуже їх там мало.
 Страхати ся не маємо чого.
 Карло й одного не спасе від смерти,
 Бо нині всім їм суджено умерти.“
 Зачув сю річ Турпін архієпіскоп.
 Ворогувати він не вмів ніколи,
 А тут коня острогами вколов,
 Завзято, сміливо пішов на него.
 Розтріскав щит ему, розбив і панцир,
 Свій спорий спіс втопив ему у тілі.
 А вдарив так, що смерть ним захитала,

На спіє далеко труп на шлях упав.
 Турпін глядять, як шибеник сей веть ся,
 Глядять і в слід за ним промовив так :
 „Невірний трусе ти, брехню говориш !
 Наш пан Карло за нами все обстане,
 Не в гадці нашим Франкам утікати.
 А вам ні кроком далі не піти,
 Бо всіх вас, кажу вам, чекає згуба.
 Рубайте Франки, не щадіте рук,
 Удари перші наші, слава Богу !“
 І знов лунає в поли: „Монжуа.“

XCVI.

Бесь з Енгелером Малипріміє з Бригалю.
 Щит не поміг ему ні за денара.
 Стовок галку Енгелер ему з хрусталою
 На части дві, — одна на землю впала.
 Пробив і панцир до самого тіла
 І острим спієм грудь прошиб на скрізь.
 Поганець тут же впав на місці трупом,
 Невірну душу в пекло чорт поніє.

XCVII.

Жерер товариш взяв ся до еміра,
 Щит потрощив ему, розбив і панцир,
 Свій добрий спіє загнав у серце так,
 Що геть прошиб єго. На спіє цілий
 Далеко смерть ним кинула на поле.
 „Тай славно ж бють!“ промовив Олівер.

XCVIII.

А князь Сансун побив ся з Алмазуром,
 Цвітістий, золочений щит ломає
 Невірному, й тугий не в поміч панцир :
 Сансун пробив печінку, лехкі й серце,
 Не дбав, чи лютий буде хто, чи ні.
 Турпін сказав: „Отсе міні барон !“

XCIX.

І Анзеїс пустив ся на кони
 На стрічу Тургісови з Туртелюзи,

Розбив єму понизше галки щит
 І положив на нїм подвійний панцир.
 Сталевий спис він так загнав у тіло,
 Що вістрє геть на скрізь его прошибло,
 Що труи на спис цілий далеко впав.
 „Сеї славно вдарив!“ каже граф Роланд.

С.

Гасконець Енгелер з Бордо коня
 Острогами бє, поводи пускає,
 З Валтернським Ескремїзом в бїї пішов.
 На кусні щит розбив єму на шиї
 І відорвав від панцира візїр.
 Так між два ребра вимірив у груди,
 Що той з сїдла упав на землю трупом.
 Відтак сказав ще: „Ти прийшов по смерть.“

СІ.

Вальтер напав невіру Естурганца,
 В край щита вдарив так, що той розпав ся
 На части дві — червону й білу часть;
 Порвав єму всі заціпки в панцирі,
 А острый спис втопив так зручно в тілі,
 Що впало з борзого коня пробите.
 Вальтер сказав: „Шукай тепер зашити!“

СІІ.

А Беренгер допав Естрмарїза,
 Розбив на ньому панцир, щит зломав,
 І вістрєм спорий спис у тіло вбив.
 Він трупом впав, як тисяч Сараценів.
 З дванайцяти вже десять перів впало,
 Живих лишило ся всего вже двох, —
 Граф Маргарїз лишив ся і Хернубль.

СІІІ.

Тай бравий лицар вдав ся Маргарїз!
 Красавець був, силач, меткий та жвавий.
 Вколов коня, на Олівера вдарив,
 Розбив єму на щиті злоту галку.
 Ось - ось і бік пробє єму вже списом!...

Та Бог так дав, що не влучив єго ;
 Спіс розколов ся не займивши тіла.
 Він далі йти, — не спинював нікто.
 Заграв в трубу, щоби зібрати своїх.

CIV.

Скрізь, де не глянь, страшний лютує бій.
 Ба й граф Роланд не криє ся за других ;
 Як довго служить спіс, вдаряє спісом,
 Аж за п'ятнадцятим зломивсь ударом.
 Тоді за меч хватив, за Дурендаля,
 Вколов коня й пустив ся на Хернубля.
 Розбив шолом брілянтами світлючий,
 Розтяв єму волосєм вкриту чашку,
 Розтяв лице і очи на дві части,
 З дрібними заціпками панцир яєний,
 Враз із грудьми від шиї аж по бедра,
 Враз із сідлом,* що золотом палало.
 Меч опинивсь доперва на кони ,
 Ще й тут хребет розтяв, усім на диво.
 Граф трупи два в траву зелену вклавши
 Сказав: „По лиху ти приходиш, трусе !
 Ваш Магомет вам тут не допоможе,
 Ні драб такий в борбі не переможе.“

CV.

По боєвищі йде граф Роланд
 З мечем в руці, що славно тне й рубає
 І много страт наносить Сараценам.
 Хто б бачив, як він клав за трупом трупа,
 Як по землі плила червона кров,
 Зрошаючи у него руки й панцир,
 Єго коневі гриву й лопатки !
 І Олівер не лінував ся бити,
 І жаден пер не мав чого встидатись ,
 А Франки теж як слід вдаряють, бють ся, —
 Невірні гинуть, другі в болях вють ся.
 Архієпископ каже: „Слава нашим !“
 Знов клич Карла лунає: „Монжуа !“

CVI.

Чвалає Олівер по боєвищи,
 Спіє потрощив, в руці лиш деревище.
 Поміряв ся з невірним Малеоном,
 Щит золотом квітчаний ему пробив,
 Пробив і вибрав з лоба очи й мозок,
 Що так і вилив ся ему під ноги
 Поклав на сімсот трупів ще одного,
 Відтак Тургіса й Естрагуза вбив.
 Зломив свій спіє, остав лиш кусень в жмени.
 „Що дієш, друже?“ каже граф Роланд.
 „На що в борбі тій палиця здала ся?
 В зелізі, в стали сила вся тепер.“
 „А деж твій меч, що зве ся Гальтеклер
 З золоченою ручкою в хрусталу?“
 „Не встиг добути, каже Олівер,
 Бо за ударами часу не стало.“

CVII.

Пан Олівер добув в кінці меча,
 Як сего друг Роланд собі бажав.
 З мечем в руці як лицар пописав ся.
 Ударив на Юстина з Валь Ферре:
 На двоє лоб ему перерубав
 І грудь укриту в дамасценський кирас.
 Розтяв сідло, що золотом і камінем
 Аж капало, в коня хребет розтяв
 І положив на лузі пару трупів.
 На те Роланд: „Тепер ти брат міні!
 Володар рад нам за такі удари.“
 Знов „Монжуа“ гремить зі всіх сторін.

CVIII.

Ось граф Жерін на конику - каштанку,
 І друг его Жерер на Пассесерві.
 Пустили поводи, вкололи коней
 І вдарили оба на Тімоселя.
 Один бе в щит, а другий в панцир бе,
 Аж щитом вищербивши в тілі спієи,

У чорну борозду зіпхнули трупа,
 Лиш того я не чув і вже не скажу,
 Хто з них обох при тім зручнійший був.
 Був там Бірделів син, Еспреваріз;
 В нім Енгелер з Бордо втопив свій спіс.
 Турпін чарівника вбив Сільореля,
 Що завдяки своїй магичній штуці
 І в пеклі з Юпітером вже бував.
 „Позбулись ми его!“ Турпін сказав.
 На те Роланд: „Поконаний вже клятий!
 Отсе удар був, Олівере- брате!“

СІХ.

Між тим кровавий бій лютує далі,
 З обох сторін падуть страшні удари,
 Один вдаряє другий відбиваєсь.
 А що там спісів зломаних, у крові,
 Що прапорів та хоругвів подертих,
 Що Франків в цвіті літ пожило смерті!
 Не бачить їм вже матерів, жінок,
 Ні Франків тих, що в вивозі їх ждуть

СХ.

Заплакав, зажурився Карло Великий.
 Та що їм з того? Помочи не буде.
 Зле прислуживсь їм Ганелон, коли
 Спродати їх у Сарагоссу вибравсь.
 Наложить горлом він за те, житем!
 Суд в Ахен вішати его прикаже,
 Его і трийцять свояків его,
 Хоч смерти з них не сподівався ніхто.

СХІ.

Страшний, завзятий бій лютує далі.
 Роланд і Олівер хоробро бють ся,
 Турпін звиш тисяч вже разів ударив,
 Не відтягають ся від бою й пери,
 І Франки бють ся, скрізь іде борба.
 Падуть сотки і тисячі невірних.
 Хто не втече, той смерти не мине.
 Рад чи не рад прощає ся в житем.

І Франки лицарів найкращих тратять;
 Батьків, рідні не бачити їм вже,
 Як і Карла, що в вивозі їх жде.
 А в Франції грізна зняла ся буря:
 За громом грім вдаряє, вихор віє,
 Град, дощ паде без міри, без кінця,
 І грають блискавки короткі часто,
 І замітно трясесь ціла земля
 Від Сен-Мішель ді Періль аж до Сени,
 Від Безансону до Віссантських брам
 Нема шматка землі, де б мур не падав.
 В само полудне стало скрізь так темно,
 Що тільки й світа, як прорве ся небо.
 І не було душі, що б не зжахнулась,
 І не один казав, що се день суду,
 Що се цілому світови кінець.
 Не відають вони, не скажуть правди,
 Що се велика туга по Роланді.

СХІІ.

Завзято, сміливо вдарили Франки.
 Невірних гинуло по тисяч в лаві, --
 З десятки тисячів не стало й двох.
 „Хоробро бєє наш брат!“ сказав Роланд.
 „Під небом ліпших вже й нема від наших.
 Се вже в історії стоїть французькій,
 Що бравих має лицарів володар!“
 Відтак глядають всі по поли своїх,
 Дрібними плачуть з туги-жалю очі
 За любовою, сердечною ріднею.
 Йде цар Марсіль з дружиною своєю.

СХІІІ.

Долиною Марсіль іде вже з військом,
 Велику армію зібрав собі.
 Він дваїцять полків випровадив в поле.
 Блищать шоломи злотов, самоцвітом,
 Блищать щити та панцирі з Дамаску,
 Сім тисяч труб параз до бою грає,
 Несе ся гоміч по цілому краю.

„Мій Олівере, друже-брате, каже
 Роланд, на смерть нас видав Ганелон.
 Та вже не довго зможе вкритись зрада.
 За нас пімстить ся люто наш володар,
 А тутки жде нас довгий бій, важкий;
 Такої сили ще ніхто не бачив
 Я тут рубати буду Дурендалем,
 Ти Гальтеклером, друже мій, рубай.
 Ми тільки світа вже сходили з ними,
 Так много ними вже рішили бойів.
 Не вложать пієні вже про них лихої.“

CXIV.

Коли Марсіль побачив війська згубу,
 Як сій в роги казав заграти, в труби,
 З великим військом рушив наперед.
 Був Сараценець з ним Абісм. Дружина
 Їго не знала зрадника над него
 Він з віроломства й проступків мав славу.
 Не вірить в Бога він, Марії сна.
 Сам чорний, як розтоплена смола.
 Кровопролите й зраду більше любить,
 Як всі маєтки й золото Галлійське.
 Ніхто не чув від него жартів, сміху;
 Він знав одно — відвагу і шаленість;
 За те й дружив з ним зрадник цар Марсіль
 В єго руці воєнний знак був — смок.
 Турпілови з ним певно не любитись,
 Бо лиш уздрів єго, забаг побитись
 І вишком так з собою говорив:
 „Отсей то вже великий десь єретик!
 Здало б ся тут єму зробити смерть.
 Бо трусів ні трусливости не люблю.“

CXV.

До бою почин дав архієпіскоп.
 Сів на ковя, що взяв єго в Гросселя
 Царя, котрого в Данії убив.
 А коник був живий собі і бистрий:
 Копита складні й гарні, ноги рівні,

Короткі лопатки й широка спина,
 Боки подовжні і високий верх.
 Хвіст білий мав, а далі жовтий волос,
 Маленькі вуха й голова жовтава.
 Ніякий кінь не був йому під пару.
 Турпін коня острогами як вдарив,
 Так не спинився аж перед Абісомом,
 І влучив спісом у емірський щит,
 Що аж горів від всякого каміня,
 Топазів, аметистів і брилантів.
 Прислав йому сей щит емір Галаф,
 Що взяв його від чорта в Валь-Мета.
 Не пощадив його Турпін; як вдарив,
 Розбитий щит не варт був і денара.
 А там пробив на скрізь в Абіса серце.
 Упав Абіс на чистім полі трупом.
 „Се вдача лицарська!“ сказали Франки.
 „Кріпку зашиту має хрест в Турпіні.“

CXVI.

Поглянуть Франки, а невірних сили
 Зі всіх сторін усі поля покрили.
 Всім на устах Роланд і Олівер
 І пери; їм спасати всіх тепер.
 Тоді Турпін сказав, що мав на думці:
 „Пани барони, киньте злії мисли!
 Я, пробі, молю вас, щоб не втікали,
 Щоб злих лісець про нас не заспівали.
 В тій хвили тут нам суджено померти,
 До завтра вже не бути нам в живих.
 А я за то одно ручити можу,
 Що нині рай стоїть для вас отвертий.
 Там царювати станете з святими.“
 Загрілись Франки всі словами тими,
 І з всіх грудей крик вирвався: „Монжуа!“

CXVII.

Був тамки Сараценець з Сарагосси,
 Що сам пів города посів на власність,
 Не дуже правий, — звався Кліморін.

Він слово взяв від графа Ганелона,
 По приятни поцілував ся з ним
 І дав свій меч із дорогим камінем.
 „Осоромлю Велику Землю, каже,
 В володаря корону відніму.“
 Сів на коня, що звав ся Барбамуш
 І швидший був від ластівки й стріли;
 Вколов єго і поводи звільнивши
 Пустив ся на Гасконця Енгелера.
 Не заслонив єго ні щит ні кирас.
 Він вістрем спіс всадив єму у серце,
 Встромив і сталюю прошиб на скрізь.
 На спіс цілий далеко кинув трупа
 І крикнув: „З тими легку маєм справу!
 Вдаряйте, вірні, і ломіть сю лаву!“
 А Франки: „Шкода лицаря нам, Боже!“

CXVIII.

Промовив граф Роланд до Олівера:
 „Не стало нам вже, друже, Енгелера.
 Нам кращого вже лицаря не мати.“
 А граф: „Дасть Бог, пімщу я ще всі страти.“
 Вколов коня острогами зі злота
 І з Гальтеклером у руці кровавим
 Що сил мав на невірного ударив.
 Один удар, — вшав трупом Сараценець.
 Чорти як стій забрали в пекло душу.
 Відтак убив іще князя Алфена,
 В Ескабадіза голову зрубав
 І викинув з сідла сімох Арабів.
 До бою вже вони не придадуть ся.
 „Сердитий друг мій!“ каже граф Роланд.
 „На славу списуєсь передо мною.
 Карло нас любить за такі удари.“
 Сказав і крикнув: „Лицарі, до бою!“

CXIX.

Був там також поганець Валдабрун,
 Що то виховував царя Марсіля,
 Чотириста суден на морі мав,

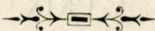
І всіх гребців назвати міг своїми.
 Він зрадою вже взяв Єрусалим;
 Храм Соломонів збезчестивши, вбив
 Перед хрестильницею патріарха.
 Сей слово взяв від графа Ганелона,
 Дав меч йому і тисячу мангунів,
 А сам сів на коня, на Граміунда,
 Що бігом славивсь більш, ніж сокіл летом;
 Вколов його острогами і прямо
 Пустився на можливого князя Сансуна.
 Розбивши щит порвав йому і панцир,
 По хоруговку спіс втопив у тілі,
 Й мертвого трупа викинув з сідла.
 „Вдаряйте, вірні, тут побіда наша!“
 А Франки: „Боже, шкода нам барона!“

СХХ.

Коли Роланд побачив смерть Сансуна,
 Піймете вже, який він біль почув.
 Коня вколовши кинувсь з Дурендалем
 В руки, що більше варт як щире злото,
 На Валдабуна. Вдарив, що мав сили,
 В шолом, що капав злотом і каменем.
 Розчерепив йому лоб, кирас, груди,
 Й сідло, що злотом і каменем сяло,
 Завдав коневі теж глибоку рану,
 І вбив обох, — хвалить се, чи гудить!
 Невірні кажуть: „То удар був сильний!“
 На те Роланд: „Таж не такий як ваші!
 По вашим боці лиш бута й неправда.“

(Далі буде.)

Із французького переклав
Василь Щурат.

Щісня про Роланда.

Старофранцузький епос.

СХХІ.

І з Африки там Африканець був,
Син короля Малкида, Малкіант;
Цілий у зброї з кованого злата,
Що краще всіх полискує ся к небу.
Під ним був кінь, що звав ся Сальт-Пердут,
В бігу ему не дорівнає другий.
Він вимірів у Анзеїсів щит,
Розбив червоне й лазурове поле,
Розчерепив на нім на двоє панцир
І в груди спіс всадив по деревище.
Барон погиб, — ему не жити більше.
А Франки кажуть: „Шкода нам барона!“

СХХІІ.

Йде полем і Турпін архієпіскоп.
Ніхто ще Служби божої не правив,
Щоб лицарською вдачею так вславивсь.
„Бий сила божа вас!“ сказав невірі.
„Ти друга вбив міні, — аж серце крась.“
Сказав і доброго коня нагнавши
У щит з Толеду вдарив так шалено,
Що труп невіри впав в траву зелену.

СХХІІІ.

А там Грандонієс невірний, син
Каппадокійського царя Капела,
На конику, що звав ся Марморі
Й бистрійший був від птиці підчас лету.
Ужив острогів, поводи звільнив
І з всеї сили на Жеріна вдарив.
Червоний щит розбивши, вирвав з рук,
Розшматував на нім на двоє кирас,

Ветромив у тіло синю хоруговку
 І під скалою трупа положив.
 Убив єго товариша Жерера
 І Гі з Сент-Антуан і Беренгера,
 В кінци й Автора, можлиго князя
 Валенції й Роданської землі.
 Він трупом впав і втішились невірні,
 А Франки кажуть: „Що тут наших гине!“

СХХІV.

Держить Роланд в руці кровавий меч,
 Міркує вже, що Франки духа тратять,
 А сам от-от, сказавбись, трісне з жалю.
 Та до невіри: „Бог тебе побив би!
 За сего грубо заплатиш міні!“
 Ужив острогів; вибіг кінь з товпи.
 Розплата буде, — вже й зійшлись вонц.

СХХV.

Грандонієс був бравий і моторний,
 Хоробрий і завзятий у борбі.
 Коли з Роландом стрів ся по дорозі,
 Пізнав єго, хоч і не бачив з роду;
 Пізнав по гордому виду й поставі,
 По погляді і благороднім тілі,
 Пізнав і скрити боязни не зміг.
 Хотів тікати з разу, але даром.
 Барон на него так завзято вдарив,
 Що по візир на нім шолом розбив;
 Пробив єму і ніс, уста і зуби,
 Пробив і панцир з зацінками й груди,
 В сідлі золоченім обвідку з срібла,
 А далі і в коня хребет зранив.
 Убив обох, — для них нема вже ради!
 Аж охнули Іспанці всі з досади.
 А Франки кажуть: „Славно бєсь Роланд!“

СХХVІ.

Страшний, погубний бій лютує далі,
 І кождий Франк вдаряє бурим копєм.

Оттам побачили б ви людську муку,
 Там ранних в крові бачили б і трунів!
 Ниць - горілиць лежало все на купі.
 Невірні вже й остоятись не в силі;
 Рад чи не рад хто, уступає з поля,
 А Франки дужше й дужше напирють.

СХХVII.

Погубний бій лютує, та не в пору.
 З зав'язем, силою вдаряють Франки,
 Рубають руки, боки і хребти,
 Рубають зброю до живого тіла;
 В траві зеленій ясна кров скипіла.
 Велика земле, Аллахом проклята,
 Найхоробріший твій народ на світі!
 Хто тільки жив, став кликати Марсіля:
 „Прийди, наш царю, помочи нам треба!“

СХХVIII.

Озвав ся граф Роланд до Олівера:
 „На се чей згодите ся, пане брате:
 Архієпіскоп бравий лицар вдав ся.
 Нема на світі крашого під небом;
 Взяв спіє чи копє, справить ся як слід.“
 На теє граф: „Ходімо ж помагати!“
 Сказав і знову в бій вдали ся Франки.
 Падуть важкі удари, йде різня.
 Великі страти мали Христіяне.

СХХІХ.

Хто б бачив був Роланда й Олівера,
 Як тiali і сікли вони мечами,
 Архієпіскоп спієом як вдаряв!
 Число погибших нині добре звієне,
 Воно у давних хроніках стоїть,
 В історії: звиш тисячів чотири.
 Чотири рази нашим пощастило.
 За п'ятим разом сум постиг їх, згуба.
 Погибли в бою лицарі французькі,

В живих лишив Бог тільки шістьдесятъ.
За них невірні грубо заплатять!

СXXX.

Коли Роланд побачив Франків згубу,
Він так озвався до друга Олівера:
„Мій гарний друже, радъ, що хочеш, пробі!
Бач, кілька лицарів тут землю вкрило.
Аж сум, що Францію солодку, гарну
Нараз баронів тільки опустило!
Гей царю-друже, чом тебе не видко?
Що діяти нам Олівере-брате?
Яким би світом вість ему подати?“
„Не знаю, як“, — говорить Олівер.
„Для мене краща ганьби смерть тепер.“

СXXXI.

Роланд сказав: „Заграю в Оліфант.
Карло тепер у вивозі, — почує.
Я ручу, Франки вернуть ся на час.“
„Се був би сором!“ каже Олівер.
„Твоїм батькам се стало б за докір.
Тебе на вік цілий постиглаб ганьба.
Коли я радив, ти противний був;
Тепер я й сам вже радити не стану.
Коли затрубиш, ти не лицар більш,
А так ще кровю злиті в тебе руки.“
Барон на те: „Бо завдавали рани.“

СXXXII.

„Завзята тут борба“, сказав Роланд.
„Затрублю я, — король Карло почує.“
А Олівер: „Не лицарське то діло!
Коли я радив, ти протививсь, друже.
Коли б тут царь був, ми не мали б страти
А так ему за зле се годі брати.
Кленусь тобі отсею бородою:

Коли сестричку Альду *) ще побачу,
Не обіймеш ти вже єї рукою!

СXXXIII.

„І з відки ж гнів сей?“ запитав Роланд.
А він єму: „Твоя се, друже, справа.
Хоробрість з розумом не є шалена;
Розсудок більше важить як завзяте.
Твоя се легкодушність вбила Франків.
Карло з них вже не буде мати слуг.
Коли б мене ти слухав був, вернув би
Мій пан і наша б ся борба була,
І наш би був Марсіль, або поляг би.
А так побила нас твоя відвага,
Не бути нам Карлови вже в пригоді.
Над тебе лицаря не буде вже:
Ти згинеш; Францію чекає ганьба,
Бо в нас і вірних другів днесь не стане.
Розлуки час прийде, нім ніч настане.“

СXXXIV.

Коли зачув сей спір архієпископ,
Вколов коня острогами зі злата,
Став проти них і взяв ся їх корити:
„Гей пане мій, Роланде й Олівере,
Лишіть сю сварку, пробі молю вас.
Нічого тут вже труби не допоможуть;
А все ще краще буде затрубіти,
Бо царь прийде і зможе нас шімстити,
Іспанець радісний домів не верне.
А скоро зсядуть з коней наші Франки
Й побачать нас порубаних на кусні,
Вони на мари, в труни зложать нас,
А там заплачуть з туги, жалю ревне
І поховають по монастирях, —
Не йісти муть нас пси, вовки та свині.“
„Ви добре кажете“, сказав Роланд.

*) Сестра Олівера Альда була жінкою Роланда.

СХХХV.

Приклав Роланд трубу до уст рукою,
 Приклав до уст трубу і як заграв,
 Відбивсь о гори голос, залунав,
 На трийцять миль вокруг пішов луною.
 І вчув Карло его, дружина вчула.
 „Се наші бють ся десь!“ сказав король.
 А Ганелон в тій хвили замітив:
 „Скажи се другий хто, дурне сказав би“.

СХХХVI.

Заграв Роланд так болізно й могучо,
 Так жалісно заграв на Оліфанті,
 Що з уст его червона бризла кров,
 Що в голові ему аж виски трісли.
 А так далеко голос той пішов,
 Що вчув его у вивозі й Карло,
 Що вчув князь Найм его і Франки вчули.
 І каже царь: „Трубу Роланда чую.
 Роланд не трубить все, хіба лиш в бою.“
 А Ганелон: „Який тут, каже, бій!
 Старий ти вже, посивів мов зацвив,
 А скажеш що, так наче та дитина.
 Тиж знаєш чей Роландову буту!
 Дивуюсь, що ще Бог ему терпить.
 Без твого призову і Нопль він взяв.
 Коли із города невірні виїшли,
 Шість графів проти можлиого Роланда,
 Він вбивши їх водою з поля кров
 Червону змив, щоб всякий слід затерти.
 Було за зайцем гонить він і трубить
 Цілими днями, з перами жартує.
 Де той народ, щоб в поли зміривсь з ним!
 Тож далі, лицарі, чого пристали?
 Далеко до Великої Землі!“

СХХХVII.

В Роланда графа бризла кров із уст
 Розскочили ся виски в голові.

Він грає смутно-тужно на трубі.
 І чує се Карло і Франки всі.
 „Та й протяжний той голос!“ каже царь.
 А Найм єму: „Се граф в розпучі грає.
 Що там борба тепер, я добре знаю.
 Втаїти б рад се лиш Роландів зрадник.
 До збруї ж, пане, най твій клич лунає!
 Спіши, спасай свій благородний рід!
 Чи чуєш, як Роланд в розпучі грає?“

CXXXVIII.

Володар наш казав заграти в труби.
 Всі Франки з коней зсіли; всі беруть
 Шоломи, панцирі й мечі у злоті,
 Кріпкі, великі копя й добрі щити,
 Червоні, білі й сині хоругви.
 А там сідають на воєнних коней;
 Вдаряючи острогами що сили,
 Так друг до друга нишком говорили:
 „Коб нам Роланда вздріти лиш живим,
 Тож то рубати будемо ще з ним!“
 Та що по тім, як вибрались за пізно!

CXXXIX.

Прояснявалась ніч, робив ся день.
 Полискуєсь до сонця ясна збруя,
 Палають блиском панцирі й шоломи,
 Горять мальовані у цвіті щити,
 І копя й золотисті хоругви.
 Володар йде на кони гнівний,
 А кожний Франк зажурений, сумний.
 І не було такого, щоб не плакав,
 Такого, що б Роландом не журилась.
 Король велигь зловити Ганелона,
 Велить его віддати кухарям,
 І кличе йїх начальника Безгона:
 „Пильнуй его, говорить, щоб не втік;
 Він зрадив рід мій, лицарів моїх.“
 Сей взяв его і кухарям віддав,
 Лихим і добрим, — мав йїх кругло сто.

Ті рвали вуса й бороду его ,
 По штири кулаки ему всадили ,
 Сікли різками й палицями били .
 Відтак закинули ланцюг на шию ,
 Скували наче дикого медведя ,
 І на погану посадили шкапу ,
 Щоб в слушний час его Карлови дати .

СХІ.

Кругом сіріють скал шпилі високі ,
 Кругом яри страшні й шпаркі потоки .
 А труби скрізь і грають і гудуть ,
 Роландовій трубі одвіт дають .
 Володар йіде на кони гнівний ,
 А кождий Франк зажурений , сумний .
 Всі плачуть , журять ся і Бога молять ,
 Щоби беріг Роланда до часу ,
 Аж всі вони у поли разом стануть ,
 Тож то важкі удари з рук йіх грянуть !
 Та що по тім ? На що йім се здалось ?
 Барились довго . Не прийдуть на час .

(Далі буде.)

Із французького переклав
Василь Щурат.

Шевченко

героєм польської революційної легенди.

Шевченко і як поет і як чоловік — поява така незвичайна та характерна, що мусіла звертати на себе увагу сучасних і то не тільки тих, котрі прихильні були его діяльності і его провідним думкам, але також в неменшій мірі і тих, котрі тій діяльності з політичних і соціальних причин були противні. Дотеперішні біографії та характеристики поета опирали ся головню — і зовсім природно — на матеріалах достарчених людьми прихильними до поета, свідками его щасливих або мещасливих пригод, дуже часто людьми, що відносили ся до него з го-